

LA GALÀXIA DELS JOVES

Símtomes, oportunitats, eclipsis

Joaquim García Roca

A tall d'intenció

I. Camins tallats

II. Instantànies dels joves espanyols

III. Les constel·lacions socio-culturals

IV. Epíleg per a educadors

Bibliografia

Qüestionari per al diàleg

El present Quadern recull les idees principals del Seminari que el seu autor va fer a *Cristianisme i Justícia* durant el curs 1992-93.

Joaquim García Roca és sacerdot de la diòcesi de València, sociòleg, membre de l'àrea teològica de *Cristianisme i Justícia*.

A TALL D'INTENCIÓ

1. VISIÓ GENERAL

La intenció d'aquest document no és escriure una mera crònica de la joventut, sinó més aviat mostrar el seu itinerari sòcio-cultural. Aconseguir una visió general sobre els canvis esdevinguts en l'univers vital de la joventut és una tasca necessària per tots aquells que es proposen orientar els processos socials.

L'abundància de dades i sondeigs que parlen dels joves no millora necessàriament el coneixement que en tenim, sinó que més aviat ens introdueix en una espècie de remolí. Vivim en una societat rica en informacions i pobra en interpretacions. Mentre que s'emfasitza més i més la mirada televisiva, es deixa de banda la reflexió: en definitiva, ens manca el silenci necessari per a orientar-nos enmig d'aquest remolí. Per això, la presentació d'una visió general intel·ligible de la joventut pot aportar certs avantatges amb vista a adquirir aquesta difícil orientació, sobretot en el terreny de la labor educativa.

En primer lloc, una visió d'aquesta mena pot constituir una espècie de "*sismògraf*" que permeti identificar els moviments profunds de transformació en l'àmbit de la joventut i diferenciar-los de les petites vibracions o dels entrebancs passatgers. Quan es confon un terratrèmol amb el pas del tren, o una tempesta amb un xàfec, tots els esforços resulten desproporcionats. Cal saber discernir el que és principal del que és secundari i advertir que no totes les batalles educatives tenen el mateix valor. D'aquesta manera, serem capaços de diferenciar el que és la fisonomia del nostre temps del que són les seves patologies.

En segon lloc, una visió general de la joventut pot permetre una *ruptura de fragmentacions*, i també una vinculació de certs fenòmens de la vida dels joves a realitats econòmiques i socials. I, sobretot, una visió d'aquest tipus posseeix una funció profundament alliberadora: el fet de prescindir-ne constitueix un element essencial de les condicions inhumanes. Així, Primo LEVY ha assenyalat que un component bàsic de la violència en els camps de concentració era la manca d'una visió general, el fet de no estar en condicions de valorar la magnitud d'aquella anihilació: després d'un viatge agònic i tortuós en vagons segellats, els deportats no sabien on arribaven, ni coneixien l'existència d'altres camps, encara que estiguessin a pocs quilòmetres de distància.

2. DINAMISMES SOCIALS

Ens proposem percebre els *dinamismes socials* que operen en els mons juvenils com a noves *oportunitats*, treure el cap per veure cap on bufen les forces socials, sense deixar, però, de submergir-nos en l'acció quotidiana. La intenció bàsica d'aquestes pàgines consistirà, per tant, a *construir algunes referències* que ajudin a comprendre els dinamismes sòcio-culturals que sostenen les maneres de viure i les pràctiques dels joves actuals.

La percepció dels dinamismes socials té com a mínim dos avantatges. El primer consisteix a saber *cap on cal remar*. És important conèixer la direcció i la velocitat del vent per poder mesurar els esforços necessaris i, fins i tot, convé esbrinar si per aconseguir algun propòsit

educatiu podrem comptar amb el vent a favor nostre o si més aviat haurem de remar en contra. No tot mereix el mateix esforç ni tot justifica la mateixa preocupació: les ansietats educatives no són en general un bon camí. El segon avantatge no és altre que *poder captar senyals a distància*. La violència de l'agenda i el ritme accelerat de la vida quotidiana impedeixen percebre amb claredat els dinamismes subjacents als neguits educatius.

3. RECICLAR ENERGIES

Finalment, volem contribuir a *reciclar les energies* que es consumeixen diàriament en la trobada amb els joves en funció d'un *projecte humanitzador* que resulti alliberador per a educadors i educands. L'acte ètic per antonomàsia i, al mateix temps, l'acte de cortesia envers l'educand, consisteix a recrear les energies que es consumeixen diàriament en l'activitat educativa. Així com el naufrag aixeca el cap per sobre de les onades per detectar la força del vent i, en conseqüència, orientar els seus esforços i reciclar la seva reduïda energia, així també l'educador necessita convertir les forces històriques en oportunitats educatives.

I. CAMINS TALLATS

El baròmetre juvenil sempre marca "*variable*". Per tant, el món dels joves no pot ser expressat amb imatges estàtiques ni mesurat amb instruments fixos. Qualsevol aproximació a la joventut com a realitat estàtica és abocada al fracàs; no hi ha una condició juvenil única, ni una realitat comuna per a tots els joves. La realitat dels joves no és homogènia ni uniforme, sinó diversa i plural. En lloc de parlar de "joventut" hauríem de parlar de "joves", atès que qui busca la joventut només acaba trobant joves. Tot el que ens sembla representatiu de la joventut sempre serà negat per un grup juvenil o altre. No existeix "*el jove tal com cal*", ni en l'àmbit sociològic i en el cultural.

1. LA FRONTERA IMPOSSIBLE

La comprensió dels joves es fa més difícil quan es vol delimitar el terreny, perquè la línia fronterera que marca el lloc on es passa de jove a adult se situa en una zona de penombra. Com a categoria d'edat, és habitual entre els organismes internacionals estendre el camp juvenil des dels 15 anys fins als 24. Això no obstant, en l'autoimpressió que la societat té d'ella mateixa, la convicció que el pas de jove a adult es produeix abans dels 29 anys, és una mica més freqüent entre els joves (de 18 a 29 anys) que entre els grans, els quals tendeixen a establir aquest pas després dels 29 anys.

Si la joventut és una condició, no n'hi ha prou amb enquestes, sondeigs o estadístiques. Cal penetrar en els replecs de la persona per la via de l'observació i de la introspecció. Res no li passa a la joventut que sigui desconegut a l'adult. Per això la joventut no pot ser considerada com una realitat objectiva a la qual algú pot enfrontar-se externament com a espectador. Només s'entén de debò la joventut que un mateix ha sabut detectar en el propi interior; deixem de ser nens i joves, però el nen o el jove que hi ha en nosaltres sempre emetrà senyals de pervivència.

2. NI L'ADULACIÓ NI EL MENYSPREU

Ni l'adulació ni el menyspreu són camins adequats per endinsar-se en el món juvenil. L'adulació només condueix a la idolatria del jove; i el menyspreu, a la frustració dels educadors. Tots dos són pèssims serveis a la joventut.

* L'**adulació** mai no ha estat un bon camí de comprensió, ni pot ser considerada una part de l'acció educativa. El primer servei educatiu consisteix a posar fi a la seducció per tot el que és jove que caracteritza els productes culturals del nostre temps. La societat ha convertit la joventut en imatge de marca, en un producte patentat, en una instància inapel·lable. Aquest segell es troba en tota mena de productes culturals: la moda, el consum, la sensibilitat... fins a convertir-se en un objecte de desig.

Dietrich BONHOEFFER, en l'enumeració de culpes que haurien de proclamar les esglésies, formulava la següent: "haver dut a terme la temptativa massa terrenal d'anar amb la joventut, i d'aquesta manera [...arribar a una] autodivinització de la joventut". Per això els cristians han estat incapaços d'enfrontar-se amb el "menyspreu en què es té els vells i amb la divinització de

la joventut per por de perdre la joventut i amb ella el futur, com si la joventut fos el seu futur!" (Ética, p. 79)

* Tampoc el **menyspreu** no és un camí educatiu. Ni el catastrofisme ni l'amenaça apocalíptica són itineraris de transformació. Hi ha un discurs alarmista que estigmatitza el trencament dels valors entre els joves a qui s'atribueix l'augment de la delinqüència, l'addicció a la droga, la violència del carrer... Estan en camins tallats aquells educadors que, obsessionats per la degradació moral i pels perills que la societat actual amaga per als joves, es desviuen en requisitòries cap a ells.

* Però tampoc no es pot entendre els joves des d'aquella visió **redemptora** que els considera un grup a ésser salvat, com si sobre d'ells pesés una obscuritat més gran que sobre la resta de la societat: en realitat, els joves no són més fràgils que altres homes, ni necessiten suports més grans. Més aviat fa la impressió de tot el contrari, ja que mentre els adults semblen exiliats en la societat actual, els joves se senten com a casa. És significatiu observar que en les últimes enquestes els joves afirmen sentir-se més feliços que els seus pares, i només un 4% diu que se sent menys feliç que ells (CIRES, p. 785). No han viscut el franquisme, ni gairebé la transició, i consideren la democràcia com una cosa natural. La qüestió no és, per tant, "*què fer pels joves*", sinó "*què fer conjuntament amb ells davant els problemes que tenim plantejats*". No hauríem d'estar preocupats *pels joves*, sinó *amb els joves* pels problemes que afecten a tots els homes.

II. INSTANTÀNIES DELS JOVES ESPANYOLS

Els assaigs d'elaboració d'una tipologia de la joventut han acompanyat sempre la reflexió sociològica. Encara que fos amb la sensació de fer les coses matusserament (que difumina -si no amaga- el que hi ha en cada un dels col·lectius delimitats), mai no s'ha renunciat del tot a construir a la manera ideal-típica aquells trets més sobresortints que permeten singularitzar els joves (ELZO, p. 219). El mèrit indiscutible d'aquests assaigs es reduïa a la constatació de com resulta difícil intentar comprendre la joventut com una realitat homogènia. En canvi, en el "deure" de tals assaigs es trobava la falsa convicció que als joves s'hi pot arribar per camins prèviament senyalitzats, o amb esquemes preestablerts. En tant que realitat fugaç en contínua transició, el món dels joves ha de ser recorregut amb escasses tipologies, les mínimes per tenir algun suport en l'interior del mosaic que componen els mons juvenils.

Coexisteixen actualment diversos esforços per ordenar les complexes realitats juvenils atenent a diversos factors. Certs trets permeten singularitzar els joves per raó de la dècada o d'altres consideracions cronològiques. Les més recents i acreditades investigacions sobre els joves espanyols de la *Fundación Santa María* van percebre una certa coherència sociològica entre vuit grups juvenils actuals, segons el criteri dels estils de vida i els valors que els sustenten. (GONZÁLEZ BLASCO, ANDRÉS ORIZO, MARTÍNEZ CORTÉS).

Tipus segons els estils de vida

Els **joves "logromotivats"** (17%), partidaris de l'èxit com a camí de la màxima integració, més inclinats a estudiar i a treballar que a passar-s'ho bé, busquen aconseguir objectius concrets i tangibles; valoren que hi hagi normes i lleis en el joc social, i que siguin respectades; són capaços de sacrificis per llaurar un esdevenidor estable; són reformistes dins d'un cert progrés social, gens utòpics; desitgen afermar-se individualment, però dins del sistema. Es localitzen majoritàriament entre la població urbana, de classe mitjana, ingressos alts i alt nivell educatiu.

Els **joves conformats** (12%), partidaris de les normes i l'autoritat, adaptats al medi social, dòcils i disciplinats, respectuosos amb la tradició, busquen la comoditat del que ja coneixen; poc imaginatius, troben en el treball el camí d'integració social, acaten l'ordre i els agrada l'estabilitat social. Es localitzen a ciutats petites, classe mitjana, estudis universitaris, posició política de dretes, predominança femenina i amb una certa pràctica catòlica.

Els **joves segregacionistes** (14%), partidaris de les elites socials, valoren la jerarquia i estimen els diners com a mesura de les coses, persones i camí d'èxit; desitgen tenir coses. No són partidaris de la igualtat de drets; estarien per la violència per mantenir l'ordre, desenvolupen un pragmatisme egoista; antiliberals en tots els sentits possibles, desenvolupen reaccions defensives que els porten a ser "ultres". Es localitzen a la classe mitjana urbana, preferentment baixa, d'extrema dreta en política, també fills de pares obrers amb frustracions professionals i ingressos familiars baixos, fills de camperols en contextos rurals poc desenvolupats, però en contacte amb la societat de consum. Predominantment població masculina.

Els **joves passius** (12%), partidaris de l'acomodació i del no-compromís, poc inclinats a la lluita i a crear vinculacions, no estan motivats per assolir res, ni estan disposats a ajornar gratificacions. S'acomoden fàcilment a la situació, poc predisposats al món de les idees i gens utòpics; no destaquen pels seus sentiments cooperatius ni per les pràctiques solidàries, escassament sensibles. La seva personalitat els porta a buscar les coses superficials i més immediates. Es localitzen a la classe baixa urbana, ingressos familiars baixos, recursos no abundants, nivell educatiu baix.

Els **joves cooperadors** (10%), partidaris de la igualtat d'oportunitats, idealistes, donen més importància a ser que a tenir, desitjosos de desenvolupar la seva personalitat. Preocupats pel futur, confien en el treball, amb sentit de l'interès general i de la solidaritat, disposats a la cooperació, disciplinats i aptes per treballar en equip. Es localitzen a la classe mitjana i mitjana-alta, habiten en nuclis urbans, preferentment grans, nivell educatiu alt, bon percentatge femení.

Els **joves simbolistes** (10%), partidaris dels negocis, els atrauen els empresaris, els interessa ser algú, fins i tot més que tenir coses. Partidaris de la llibertat individual, contra la disciplina i l'ordre, no accepten normes jeràrquiques i desconfien de les institucions, desitgen arriscar-se i no eludeixen aventurar-se. Tenen un sentit estètic de la vida molt marcat; més o menys àcrates i llibertaris, desconfien de la tecnologia i de la utopia científica, partidaris d'una llibertat sexual més àmplia, es preocupen del desenvolupament de la seva personalitat. Són localitzats a la classe mitjana i a la població urbana, nivell cultural alt, tant dones com homes, amb tendència a l'esquerra.

Els **joves utilitaristes** (12%), partidaris de l'individualisme i del pragmatisme funcional, els importen les coses útils i es relacionen amb les persones i les coses per les *funcions* que puguin fer. Emfasitzen el profit personal, amb una bona dosi d'hedonisme; funcionalistes i antistetitizants, sense sentit del risc ni de l'aventura, motivats per obtenir coses, creuen en el món tecnològic. Es localitzen a la classe mitjana i baixa de caràcter urbà, fills de pares obrers, nivell educatiu no elevat, situació econòmica ascendent.

Els **joves lliuregaudidors** (11%) partidaris de buscar i d'obtenir plaer aquí i ara, amb un "jo" fort i egoista. Els importa la quotidianitat, s'instal·len en les coses efímeres, xoquen amb les normes i les jerarquies socials i amb tot el que limiti els seus objectius de passar-s'ho com més bé millor. Inconformistes però sense idealismes, partidaris de la llibertat sexual. Es localitzen entre les classes treballadores, i entre els habitants de petits nuclis urbans, fills de pares obrers, indiferents religiosament, posicions d'esquerra.

III. LES CONSTEL·LACIONS SÒCIO-CULTURALS

Si la nostra galàxia és un conjunt de **constel·lacions** en perpetu moviment d'expansió, la realitat social pot representar-se com una configuració d'institucions, pràctiques, ritus, creences i idees que es despleguen en forma de constel·lacions. La comprensió de la joventut basant-se en constel·lacions és un instrument adequat per endinsar-se en el món valoratiu, precisament per raó de la seva gran càrrega metafòrica. La imatge de la constel·lació serveix per donar cos a una realitat fugitiva i evanescent que està permanentment en situació d'emergència.

Astres fixos i estels fugaços

La constel·lació evoca igualment l'existència d'uns *astres fixos* i d'uns *estels fugaços*; entorn dels astres es desplega un deversall de símptomes que a la vegada es dissipen ràpidament. En el món de la joventut també hi ha valors centrals i esclats momentanis (un centre i una perifèria, una realitat sobredimensionada i uns elements espectaculars). Tot i que aquests últims són els que finalment ens afecten més, són aquells els que determinen substantivament les seves maneres d'estimar, d'esperar i de desitjar. És important, consegüentment, identificar els valors centrals que inventen en el seu entorn noves configuracions, que cristal·litzen en les tendències socio-culturals que mouen nombrosos joves. I en això trobarem erupcions que acaben afectant els grans.

Les constel·lacions permeten entendre el món de la joventut com una realitat articulada per forces d'atracció. En un moment històric concret no existeixen possibilitats, sinó autèntiques trames que POPPER ha identificat com a *propensions* per significar el caràcter físic de la possibilitat. Cada temps té les seves pròpies rutes per on transiten les existències individuals i les opcions col·lectives. Hem d'intentar comprendre per què la presència contínua d'un grup de joves en un paisatge urbà el converteix en "una ruta del bacalao", que és quelcom més que una possibilitat de viatjar o que una excursió, per convertir-se en una espècie de santuari que serà freqüentat gairebé mecànicament pels joves. Hi ha *tropismes* que empenyen la gent a obrar d'una certa manera. Cada temps situa en l'interior de la cultura una espècie de línies magnètiques. D'aquesta manera és possible identificar els dinamismes socials que van "per si mateixos" i aquells que caldrà empènyer si volem que neixin.

L'anàlisi per mitjà de constel·lacions subratlla les *connexions entre el món de la joventut i la societat en conjunt*. Entre les diverses variables hi ha passadissos que condueixen d'una realitat a l'altra, com una espècie de vasos comunicants. Les cultures dels joves estan vinculades a la realitat socio-econòmica i política per mitjà de ponts llevadissos.

Les crisis socials i els simples entrebancs

L'anàlisi per constel·lacions permet diferenciar el que són crisis socials d'entrebancs passatgers. Finalment resulta alliberador poder esbrinar si l'anomenat ressorgiment religiós de la joventut respon a un estadi de maduresa de la consciència religiosa o és un simple esclat cultural; la

seva significació dependrà del seu enquadrament en l'interior d'una constel·lació o d'una altra. Un diagnòstic només se sosté en l'interior d'una constel·lació.

Horitzó i propensions

En l'anàlisi per constel·lacions resulta essencial el concepte d'"horitzó". En cada moment hi ha un horitzó implícit que resulta tan essencial com la informació sociològica disponible. Walter BENJAMÍN solia parlar de la "*fletxa del temps*" per significar que el temps també té uns vectors. L'horitzó és la confluència d'unes *experiències* i d'unes *propensions*. És important, doncs, l'experiència d'una generació, però no una experiència qualsevol, sinó aquella que configura la manera de sentir o d'estar a la vida. Així mateix, les expectatives són una part essencial de les constel·lacions, atès que delimiten els desigs i les imaginacions; però no serveix qualsevol fabulació, sinó aquella expectativa que imagina el que ja no és possible esperar.

1. LA CONSTEL·LACIÓ DEL PRESENT

L'experiència del temps constitueix un element essencial per comprendre els mons vitals dels joves. Conforme varia aquesta vivència, es modula la condició humana. La centralitat del present marca tots els seus productes i expressions culturals.

1.1. Síntomes

Després d'haver viscut unes quantes dècades adherits al futur, assistim a l'experiència insòlita d'una pèrdua del futur i, en conseqüència, a un canvi radical en les expectatives temporals dels joves. En lloc seu neixen uns altres astres i uns altres estels. L'*instant* i l'*ara* es converteixen en el temps per antonomàsia, en un nou estel que s'anuncia de moltes maneres en l'horitzó cultural dels joves.

a) Entre els joves, el **futur** ha deixat de ser un objecte de desig o un lloc de promesa per convertir-se en **una espècie d'amenaça** que suscita incertesa, preocupació i por. Segons l'Enquesta Europea de Valors, el 37% dels joves europeus considera que el futur empitjorarà les coses, el 36% creu que continuarà igual, i només el 10% creu que millorarà. El futur, en conseqüència, ha deixat de vincular-se a l'esperança d'un temps millor, i el present perd la seva condició de trànsit cap a quelcom que serà esplèndid. A França, l'INSEE indica que només un 7% dels joves entre 15-25 anys espera trobar una feina adequada; el 93% restant té por. La incertesa de no saber què els passarà el dia de demà s'ha convertit amb sant i senya d'una generació.

La centralitat del futur va estar sostinguda per la certesa d'una meta que potser "ningú no arribarà a veure, però que calia que arribés a ser". No solament hi havia una meta, sinó que era possible representar-la amb un procés ascendent i gairebé mecànic; n'hi havia prou amb treballar de valent (especialment pel camí de la política) per il·luminar-la. El futur seria més esplèndid que el present i certament portaria béns per a tots nosaltres. En aquest horitzó temporal, s'explica que es cregués en la política i en l'acció col·lectiva. Actualment, al contrari, la política és objecte de menyspreu i l'acció col·lectiva s'evita com si es tractés de la pesta. Segons les dades del CIRES, referides al juny de 1993, s'observa que dos terços dels joves mai no ha participat en un acte de protesta política o laboral, fet que denota un nivell baix de mobilització social (p. 775). La centralitat del present ha fet trontollar tots els codis, i en lloc

de la certesa s'ha imposat la perplexitat: no aconseguim saber com serem d'aquí a cinc anys.

b) Amb el debilitament del futur, assistim a la **vigència del pragmatisme** i també a l'abandonament de l'idealisme que havia caracteritzat culturalment el món dels joves. Hi ha una sensació massiva que "*no tot és possible*", i que, consegüentment, "*hi ha el que hi ha*". Fins i tot es pot optar pel menys dolent dels sistemes o dels governants. L'índole de la protesta juvenil ha sofert un canvi profund d'orientació: en lloc de desitjar l'impossible, ara els joves prefereixen gestionar el que és real. Ja no es demana el canvi de la societat, sinó la qualitat dels beneficis del mateix sistema. Mentre que en el 68, segons el vocabulari en vigor, els joves tenien por de ser "ofegats pel sistema", ara tenen por de ser-ne exclosos. En conseqüència, ells han alterat l'orientació mateixa de l'horitzó i de les expectatives. Les preocupacions dels joves han canviat de direcció, de manera que redunden en les condicions del seu present. Per això s'entén que la seva primera preocupació sigui l'accés al treball i que els conceptes en què els joves gasten els diners sigui principalment en diversions (28%) i en roba (13%), mentre que només l'1% diu que estalvia.

c) La devaluació del futur ha comportat igualment l'esgotament de certs símbols que tenien una força mobilitzadora. Els jaciments simbòlics que motivaven els joves d'ahir han perdut magnetisme avui; així s'ha produït una espècie de **refredament de la utopia**. El que és important ja no és la inviabilitat del somni comunista o del somni americà: el que és decisiu és que *resulta impossible somniar*. S'ha constatat, fins i tot en el cinema, que s'ha invertit el sentit de la utopia a favor d'una utopia trista. S'anuncia un home víctima del seu propi poder, aixafat pels artefactes que ell mateix ha construït.

d) Les significacions de la constel·lació socio-cultural del present es condensen simbòlicament en la **nit**, que s'ha convertit en alguna cosa més que una realitat per convertir-se en un potencial mobilitzador en els diversos sectors juvenils. La nit, per als joves, és la pròpia escenificació del present, en la qual se *suspèn el temps*: s'hi experimenta una espècie de sortida del calendari i del rellotge. El jove no mira l'hora ni atén a cap disciplina; el sedueix que no hi hagi cap principi convencional ni cap finalitat reglada. Tornarà a casa quan l'hi porti la mateixa força de la nit, però no serà partidari d'assumir compromisos horaris amb ningú i menys amb la família.

Com a exaltació del present, la nit té un element de *transgressió*, ja que no solament suspèn el temps, sinó que també suspèn el control social: no deixa de ser curiós que la nit comenci precisament quan els adults se'n van a dormir, i que els joves tornin a casa quan els seus pares són a punt de llevar-se.

Com a símbol de la constel·lació, la nit viscuda pels joves actuals té alguns elements màgics de caràcter compulsiu atès que han de gaudir-ho tot *simultàniament*: pelegrinen d'un lloc a l'altre sense romandre gairebé a cap lloc, com si el temps fos curt per experimentar-ho tot i alhora.

1.2. Oportunitats històriques

La dignificació del present ha creat les condicions necessàries perquè l'educador pugui recuperar el valor del realisme, per recrear el valor de la vida quotidiana i per produir immunitzacions contra els messianismes històrics.

Les diferències sociològiques entre la revolta del maig del 68 i els esdeveniments protagonitzats pels joves el març del 94 marquen el to de les oportunitats històriques que s'obren en l'interior de les transformacions que pateix l'experiència del temps. Les anàlisis socials han observat que mentre el maig del 68 va ser la *revolta de l'esperança*, en què tota una generació va dir "no" a un tipus de societat i, d'aquesta manera, va anunciar l'agenda de preocupacions que guiaria el programa dels vint anys següents, el març del 94 va ser, al contrari, la *revolta de la desesperació*. El 1968 va sorgir una generació *moral*, motivada pel que encara no existia, mentre que en un futur proper pot aparèixer una generació *social* que exigeixi solidaritat, igualtat d'oportunitats i refús de l'exclusió (*Le Nouvel Observateur*, març 1994). Certament que per al naixement d'una generació social caldrà uns fòrceps educatius que siguin capaços de recrear allò que més estimen els joves: la solidaritat.

El debilitament del messianisme històric no mereix ser lamentat per l'educador. El messianisme introdueix un element passional a l'esperança, que no sempre és humanitzador. L'únic que es constata és el final d'una forma de fabular el futur que sobrevalorava el poder del canvi social i feia de l'escissió entre el ser i el deure la seva pròpia substància. En constatar que la *revolució* és una divinitat que resulta aliena a les expectatives dels joves actuals, l'educador ha de concloure que la generació actual circula per camins diferents dels de generacions anteriors. Quan s'evaporen els grans projectes metahistòrics, no sorgeix el no-res, sinó l'enfortiment dels camins modestos. El futur que es mostra poc inclinat a convertir-se en present interessa poc als joves. La utopia necessària no és una fuga de la realitat feta de quimeres i miratges, sinó un mitjà per enfrontar-s'hi.

El realisme que ha de recrear-se no farà de la política l'única passió, ni del radicalisme la suprema virtut, sinó que ajudarà a recuperar els materials del fet quotidià: les accions insignificants, les ocasions socials, el que és imperceptible, trivial, latent. D'aquesta manera assistim a la dignificació de la tasca educativa com a camí de transformació després haver passat un temps focalitzats en la dimensió política. Considerar importants els aspectes més rutinaris de la vida que són també els menys rellevants, és l'oportunitat educativa per excel·lència.

1.3. Eclipsis

La potència del present ha debilitat les altres dues dimensions del temps: el passat i el futur i, consegüentment, es produeix una espècie de desresponsabilització del present. Vegem la lògica del procés.

Els joves viuen una autèntica revolució en la manera d'exercir la *memòria* i en la manera de relaciona-se amb el passat. Sembla que els joves s'hagin quedat sense llocs de memòria. Què passa en l'educació quan es perd o s'enfosqueix la memòria? Se sap que de la memòria col·lectiva procedeixen els crits i els murmuris que estimulen la llibertat i la crítica, i que des d'aquesta sorgeixen nous combats i s'estableixen els llocs de resistència. La seva desconfiança en l'acció col·lectiva i en l'associacionisme és revelador d'un eclipsi fonamental.

Davant d'aquest eclipsi cal que l'educador desperti la memòria, i que aquest alliberament no s'aturi en Franco ni eviti José Antonio; una forta temptació dels joves davant de la incertesa del demà consisteix a arrapar-se a figures o a moviments passats. S'alimenten, aleshores, de la nostàlgia i postulen des d'ells noves certeses. L'atractiu que en certs mitjans tenen els

moviments feixistes sorgeix d'aquesta neutralització de la memòria i es legitimen en les trampes de la memòria. És una tasca primordial de l'acció educativa corregir mentides històriques, trencar els silencis oficials que han fabricat una memòria falsa. A l'agenda de l'educador, hi ha de figurar un combat per la memòria.

Enfront de la memòria manipulada, l'educador ha de buscar i conservar tot allò que permeti construir des de la perspectiva de la veritat; enfront de la memòria esborrada, cal dissipar les falses llegendes, negres o daurades, enfrontar-se als tabús, reconèixer la pluralitat de les memòries legítimes. Davant dels símptomes de racismes i feixismes que tant dolen als educadors, només hi cap la recerca de la veritat i l'exigència d'autenticitat.

El debilitament del futur ha fet fràgil el valor de la *disciplina*: si no sabem on anem, de què serveix anar junts? L'eclipsi de la disciplina ha anat acompanyat d'unes ombres que preocupen els educadors: la impossibilitat dels compromisos, la vel.leïtat de les decisions, l'imperi dels capricis, el debilitament de la personalitat i, sobretot, la ruptura dels compromisos a llarg termini, amb els consegüents processos de treball. Avui s'imposa a l'educador la necessitat de remar a favor del valor de la disciplina, certament no d'aquella disciplina que ve de fora, sinó d'aquella que s'imposa com a condició de possibilitat del valor mateix. Com recordava SABATER en la seva *Ética para Amador*, Esaú va perdre la primogenitura perquè li venien de gust les lleties. Entre heretar en el futur i assaborir les lleties del present, va preferir la segona possibilitat: l'"aroma de les lleties" trenca les vinculacions i debilita els compromisos.

Sense els lligams del passat i del futur, el present també perd. Com ha subratllat el pensament postmodern, un cop s'ha renunciat a l'ideal de "pujar, produir i estalviar" queda el somni del consum, gaudir d'una bona taula, les vacances de luxe, el culturisme. D'aquesta manera, també s'eclipsa el present a través de la constel.lació del cos, que exposarem tot seguit.

2. LA CONSTEL.LACIÓ DEL COS

La centralitat del cos en els mons juvenils és un fet determinant que marca tots els seus productes i adquireix un pes decisiu en la nova sensibilitat, en les seves pràctiques i en les seves ideologies.

2.1. Síntomes

El cos s'ha convertit en objecte de construcció, de comunicació, de treball, de protecció i de vigilància. La llista de canvis de la sensibilitat cap a les coses corporals seria molt llarga. N'hi ha prou amb fer al.lusió als més significatius per mostrar el nou poder de la revalorització de la corporalitat.

a) En primer lloc, el cos s'ha convertit en objecte d'atenció i de superació. El tenim com una espècie de **capital físic** que ha d'explorar-se i de transformar-se, però sobretot d'apropriar-se. L'optimització de les forces corporals és un referent essencial en la cultura jove, en la qual s'està desenvolupant una sèrie d'activitats orientades a descobrir el propi potencial, a l'autoconstrucció a la carta sense cap altre objectiu que ser més ell mateix i valorar el seu cos. Sens dubte, confirmen aquesta dimensió l'èxit de la gimnàstica, de l'atenció corporal, de certs esports "autistes" (és a dir, aquells exercicis físics que inviten al tancament sobre ells mateixos i a oblidar el món exterior).

b) En segon lloc, l'expressió corporal s'ha convertit en un mitjà essencial de **comunicació** humana. Pràcticament tot en la joventut és una aventura corporal.

c) En tercer lloc, el cos és **objecte de construcció** i de treball. Des d'aquesta perspectiva, l'activitat esportiva s'ha metamorfosejat en la joventut. Després d'haver-se plantejat com un agent de regeneració moral que els adults aplicaven per aconseguir certs valors morals (l'esforç, el desinterès, l'equip, la lleialtat...) la joventut s'ho ha apropiat com un capítol més de la centralitat del cos, més unit a la forma física que a la moral. El cos és un espai de treball com un lloc d'experimentació de sensacions, d'emocions corporals. L'èxit del *footing* o de la bicicleta de muntanya mostra que els joves busquen més la sensació física que el trofeu, més el plaer que l'entrenament dur, més la diversió que la moralitat.

d) En quart lloc, les pràctiques socials dominants sobresurten per la varietat, profunditat i subtilesa de la **protecció** del cos. L'auge de l'higienisme entre la joventut que cristal·litza en croades antitabac, *antiduping*, obsessions per la salut, són exponents de la nova sensibilitat cap al cos. Ha crescut el sentit d'una salut més integral i més atenta a les diverses dimensions de la persona: es valora com mai la salut física, psicològica i mental. Aquesta passió pel cos es tradueix en el fet de tenir cura de la forma física i de la línia corporal, en la centralitat de l'exercici i en la importància dels règims dietètics.

Igualment, el cos s'ha convertit en objecte de reparació com correspon a qualsevol objecte preuat. La condició d'objecte-capital imposa la llei de l'optimització per mitjà de la forma física i de la salut. És per això que el cos ha arribat a ser un objecte privilegiat de vigilància: tests, controls sanitaris, seguiment científic.

e) Finalment, les significacions de la constel·lació socio-cultural del cos es condensen i simbolitzen en la *música*, tal i com és viscuda i executada pels joves actuals. La música se situa en l'interstici entre el cos i l'ànima, allà on les antinòmies es veuen superades. La música és concebuda com un espectacle total. El jove canta i escolta la música com una *aventura corporal* que afecta tant l'esperit com els sentits.

La música és un *exercici de comunicació*; quan hi ha música, les paraules resulten inútils: l'expressió musical és alhora vehicle i contingut. El volum potent no nega la comunicació, sinó que declara la música mateix com a missatge, com a comunicació amb amplificador. Fins i tot el món de la música ja té un *caràcter d'identificació*: els grups juvenils defineixen les seves sensibilitats per mitjà de mecanismes d'identificació amb els distints gèneres musicals, que marquen la seva pertinença a una tribu determinada. La música és una *representació integral*, inseparable del gest i del moviment, que va associada a una sèrie de rituals corporals amb vestits i perruqueria adequats.

2.2. Oportunitats històriques

El reconeixement i la dignificació del cos han estat les condicions bàsiques per aconseguir tres grans conquestes culturals: la cultura dels drets humans, la cultura de la salut i la cultura de la recreació de l'amor.

Hi ha una connexió íntima i causal entre la dignificació del cos i l'*afirmació dels drets humans*.

Pel cos, per exemple, la persona humana adquireix els seus perfils d'individualitat i s'experimenta com a valuós i irrepètible, és a dir, com a persona. Amb el cos sorgeix la possibilitat social de la persona com a realització històrica; l'exacerbació del cos ha obert la porta a l'afirmació sobre el valor de la persona, afirmació que és en el centre de les conviccions de la joventut.

Des del punt de vista educatiu, hem trobat el lloc social per *recuperar l'esperit*. Si l'ànima ha de reaparèixer culturalment, ho farà dins del cos. Situats així, podem fer que el cos, sense deixar de ser cos, es torni ànima. És una bona oportunitat el fet que el cos posseeixi avui, en la cultura dels joves, atributs que abans van ésser de l'ànima. D'aquesta manera, els drets humans guanyen terreny en l'àmbit de la joventut. Els joves reaccionen vigorosament contra la pena de mort, la tortura, els mals tractes o qualsevol atemptat que degradi la dignitat del cos. Un índex alt de joves s'oposa a la mercantilització dels òrgans humans. S'ha produït un aprofundiment cultural en els drets de la persona, tals com el dret a disposar de la pròpia intimitat sexual, el de protegir els individus contra les diverses formes d'esclavitud i d'explotació.

La centralitat del cos és una oportunitat històrica per *recuperar una experiència més integral de la salut*. En atenuar-se les fronteres entre l'ànima i el cos, la relació dels joves amb el seu propi cos es percep com un component essencial de la qualitat de vida i de la salut. Aquest descobriment ha fet créixer en la cultura dels joves la qualitat de vida, que s'ha convertit en la nova meta de l'individu en societat, en un principi dinamitzador que possibilita una voluntat humanitzadora del desenvolupament d'una vida digna per a tot ésser humà.

Igualment, existeix una vinculació íntima entre el reconeixement del cos i la nova cultura de l'amor. El fet que el cos hagi deixat de constituir la meitat inferior, merament animal, de l'ésser humà ha assentat les bases per reinventar l'amor. Aquest és, alhora, una atracció involuntària i al mateix temps una elecció: el destí i la llibertat s'entrellacen en l'amor. És un estrany magnetisme que transforma l'objecte eròtic en un subjecte lliure i únic. S'adverteix el triomf d'una nova i més lliure relació amb el propi cos que portarà finalment a una intensa *recuperació de l'erotisme*, el qual experimenta igualment una transformació en direcció a la corporalitat: aquesta atracció passional que sentim cap a una persona entre moltes. Com ha vist Octavio PAZ: "sense erotisme -sense forma visible que entra pels sentits- no hi ha amor, però l'amor travessa el cos desitjat i busca l'ànima en el cos i, en l'ànima, el cos, la persona sencera" (p. 33). Potser l'educador hagi d'advertir que difícilment pot ser pecat allò que és sant per als joves.

2.3. Eclipsi

El descobriment del cos ha estat tan intens que ha produït les seves pròpies ombres. Un reconeixement cultural tan profund ha desplegat els seus propis eclipsis. Les ombres i els eclipsis s'han produït per la conjunció de diversos factors, especialment per l'exacerbació cultural d'un descobriment que ha obert les portes a la *comercialització del propi cos*.

La lògica del mercat s'ha estès sistemàticament al cos com un "bé" que té una alta cotització social. Això ha engendrat noves formes d'esclavitud que amenacen greument les conquestes del descobriment de la corporeïtat, com es pot intuir en alguns fronts concrets. Les primeres il·lustracions d'aquesta nova esclavitud poden observar-se en el tractament que es dona al mateix cos jove i seductor que no ha pogut vèncer fàcilment les plagues del mercantilisme i de

la publicitat. Particularment sensible és el cos femení: la dona, després d'haver-se guanyat amb suor i llàgrimes la seva independència, ha estat més lliure per tallar-se els cabells i ensenyar el cos que per guanyar la partida a la vulgar instrumentalització econòmica del seu cos. La desmercantilització del cos (sobretot del cos femení) continua essent una batalla ajornada indefinidament. Mentre no es guanyi, ni la igualtat de drets ni el reconeixement jurídic i social seran aconseguits; mentre el cos d'homes i dones sigui objecte de comercialització, mantindrem una perillosa via d'aigua oberta en el vaixell de la nostra civilització. Allò que era una esplèndida victòria cultural (la fi del menyspreu del cos, la superació de tabús ancestrals) s'ha acabat transformant en un simple instrument de la publicitat i en una branca més del comerç.

Les dimensions actuals de la prostitució, que ja afecta fins i tot el cos del nen, no fan més que indicar la força actual de l'eclipsi cultural que produeix la centralitat del cos. També aquí l'extensió de la lògica mercantil envaeix barroerament el bé més preuat.

A més, l'exaltació del cos llisca cap a una permissivitat generalitzada que ha originat el *laxisme* de les societats liberals d'Occident. Com ha observat Octavio PAZ, quan el cos transgredeix els seus límits i ho envaeix tot, mina els elements espirituals de l'experiència corporal. Sense ànima, l'amor torna al simple erotisme. "El gran absent de la revolta eròtica d'aquest final de segle ha estat l'amor" i un cop debilitat a causa del seu engrandiment, "hem deixat que la llibertat eròtica hagi estat confiscada pel poder dels diners i de la publicitat" (p. 153 i 157). Un cop dessacralitzat el cos, la publicitat va fer la resta i en va treure les conseqüències: el capitalisme ha convertit Eros en un empleat de Mammon (p. 149). D'aquesta manera s'ha produït la *degradació del cos*. La pornografia no és més que una petita expressió (i la llibertat sexual, la màscara) de l'esclavitud dels cossos. Un fenomen com aquest pot ressecar la sensibilitat dels joves i corrompre'n la imaginació. La seva última expressió es troba en el consell que un intel·lectual espanyol donava des de les pàgines del diari *El Mundo*: "el que et demana el cos és veritat, no el traeixis mai" (UMBRAI).

3. LA CONSTEL·LACIÓ DE LA COMPLEXITAT

3.1. Síntomes

La cultura actual dels joves ha creat igualment una manera pròpia de veure la realitat, que ha afectat l'estatut mateix d'allò que és real i, en conseqüència, la mentalitat per mitjà de la qual nota els esdeveniments. En la configuració actual de la societat destaca la *complexitat* com un tret substantiu de la percepció de la realitat i de la mentalitat generacional. Veiem reconegut el valor d'allò que és radicalment una altra cosa.

Neix d'aquesta manera una nova lògica del que és social que caracteritza la forma mental de pensar dels joves i un nou estatut lògic del que és social en la seva cultura. Es pot constatar el profund grau d'*incertesa* que pateixen els joves quan s'enfronten als esdeveniments actuals, ja siguin mundials o locals, polítics o socials, econòmics o culturals. Davant el remolí de canvis, senten una profunda desorientació teòrica, una generalitzada sensació de *neguit* i, en molts casos, un cert desconcert vital. Quatre tipus de referents i d'indicacions es poden observar analíticament per identificar la configuració social de la complexitat.

a) Hi ha símptomes abundosos d'una mentalitat que està **sortint d'un estat simple** per

introduir-se en la naturalesa essencialment complexa de les realitats socials. Se senten dependents els uns dels altres, i no els és indiferent a cada un el que passi als altres. S'assisteix al trànsit de la societat simple cap a formes socialment interdependents que veuen en la interconnexió la realitat mateixa dels problemes socials. La cultura dels joves és sensible a aquesta transformació i s'observen fenòmens abundants vinculats a la nova percepció de la realitat social.

La permanent invocació al "*depèn*" que l'alumne esgrimeix davant el professor que intenta reduir-li la complexitat, expressa la dificultat d'optar per respostes simples. "*Complexitat*" s'oposa d'aquesta manera a "*simplificació*". L'enquesta sobre "Els nous valors dels espanyols" (Andrés ORIZO, 1991) és eloqüent sobre el grau de confusió en què viuen els joves: solament un 26% creu que existeixen línies clares sobre el que és el bé i el mal; i el 59% creu que mai no hi poden haver directrius absolutament clares sobre el que és el bé i el mal, sinó que depèn completament de les circumstàncies del moment. El món dels joves ja no és poblat de nocions completament antagòniques que abans s'excloïen recíprocament.

b) La complexitat s'oposa a la idealització, és a dir, a aquella operació que creu que la realitat cap en el que pensem d'ella. En lloc seu, la realitat és representada com una trama sobrecarregada de dificultats. Avui els joves són més conscients que ahir que els canvis necessaris no són sempre els canvis possibles. Per això han canviat les pròpies forces de somniar i d'idear la societat alternativa. La complexitat en els joves marca els límits d'una abstracció universalista que eliminava la singularitat, la localitat i la temporalitat. Cosa que es reflecteix en el consegüent buit ideològic: ja no tenen certes polítiques en què creure i voler defensar. La posició majoritària dels joves davant la política indica aquest buit: ha disminuït substancialment l'interès per la política i ha augmentat el nombre dels que ara adopten una postura d'indiferència.

c) En la cultura dels joves, perden legitimitat les explicacions centrals i úniques sobre els fenòmens, i en el seu lloc s'ha imposat un alt grau de diferenciació. S'invoquen amb la mateixa legitimitat raons econòmiques o psicològiques, íntimes o públiques, socials o personals. "*Complexitat*" s'oposa, d'aquesta manera, a "*reducció*". En conseqüència, la constel·lació de la complexitat emet símptomes inequívocs que anuncien la fi de la simplificació a favor de la interconnexió, de la idealització a favor de la densitat del que és real, de la racionalització reductora a favor de la diversificació de les explicacions.

d) El "zapping" és un potencial simbòlic de la constel·lació de la complexitat. El *zapping* és quelcom més que el simple fet de veure simultàniament diversos programes de televisió. Constitueix el símbol d'una realitat fragmentada que es compon de diversos traços i que s'elegeix constantment entre moltes opcions. La televisió ocupa un lloc central en el món dels joves, com a creador dels seus interessos i de les seves pautes d'*identificació*. Es tracta d'una identificació provisional, els productes de la qual són enlluernadors però efímers, que han substituït les grans històries i narracions pels petits relats de la televisió.

Gràcies a la televisió, les coses són reals perquè es poden convertir en imatge. Però l'estatut de la imatge és la *provisionalitat*, la *lleugeresa*, la *rapidesa*. Tot pot ser vivenciat simultàniament per mitjà del *zapping*, que confereix la mateixa importància als serials que als concursos, als reportatges sobre la fam en el món que als programes gastronòmics.

3.2. Oportunitats històriques

La constel·lació de la complexitat ha creat les condicions socio-culturals necessàries per a l'emergència de noves oportunitats històriques.

a) En primer lloc, s'han creat les condicions per a una societat **intercultural**. En el món de la joventut, la trobada entre cultures s'esdevé cada dia com un fet natural que obre possibilitats a la intervenció educativa. Per tal de convertir-lo en oportunitat educativa convé propiciar tres experiències bàsiques: en l'àmbit personal, en el grupal i en el col·lectiu.

En l'àmbit *personal*, els joves se senten avui majoritàriament com en un espai d'intersecció entre diverses tradicions culturals, una espècie de conglomerat de civilitzacions i de tradicions. Cada jove ha de saber auscultar en si mateix les diferents veus de les cultures que l'habiten. Aquest conglomerat es va resolent vitalment per mitjà d'un compromís, d'una reconciliació personal, d'un diàleg o d'una ruptura. La interculturalitat comença essent un fet biològic que té una dimensió estrictament personal, en la mesura que cada subjecte és el resultat de la ruptura d'envans interiors en la seva persona.

En l'àmbit *grup*al, és fonamental advertir que l'experiència majoritària dels joves és la diversitat: es practiquen diverses religions i es posseeixen diverses motivacions. Això no obstant, en la vida quotidiana ens tractem com a individus, i no com a exemplars d'una espècie o d'un grup determinat. En l'àmbit *col·lectiu*, anar per una ciutat significa experimentar la convivència pacífica entre cultures que s'han anat plasmant en diverses cristallitzacions artístiques, urbanístiques, simbòliques: cristiana, il·lustrada, musulmana, jueva.

Des d'aquesta triple experiència, és possible valorar el fenomen del mestissatge com a origen i com a destinació: anem cap a un mestissatge cultural més gran. Les coses es barregen per dintre i per fora, es travessen fronteres i s'esfondren barreres. Si cada individu ja és en ell mateix el resultat de l'acció de "treure envans", encara ho serà més la cultura que continuï barrejant-se inexorablement amb altres. Cap cultura no podria negar actualment el seu component poliètnic o mutiracial, les seves influències i el seu mestissatge original. La grandesa del món rau en la seva polifonia, i no en una cacofonia terrorífica. La creativitat cultural prové sempre de la intensificació del diàleg, i quan una sola cultura resulta dominant, produeix efectes de sobredosi tòxica de cultures. Ho recordava recentment el poeta antillà Derek WALCOTT (Premi Nobel de Literatura de 1992): "sóc hereu de totes les literatures de la gent de la meua illa; n'hi ha prou amb rascar la superfície per trobar aquestes cultures originals, es tracta d'una influència orgànica que flueix per les meues venes" (LA VANGUARDIA, 10 de juny de 1994).

Les principals institucions en què habiten els joves són, també, el resultat d'un mestissatge. No coneixem cap institució social que s'hagi pogut mantenir incontaminada davant la pressió d'altres cultures, ni tan sols aquelles institucions que podrien aparèixer més poc inclinades al contagi. La mateixa institució escolar s'ha configurat com el producte d'una barreja i d'un compromís cultural. Com ha demostrat Julio CARABANÀ, l'escola actual és el resultat d'una lluita entre concepcions culturals diverses.

L'encontre entre cultures no és la simple relació entre el que és just i el que és injust, ni entre el que és veritable i el que és fals, sinó entre el que és just i el que és just. La reivindicació

d'essències absolutes en l'àmbit de la cultura només condueix a la neteja ètnica.

b) En segon lloc, l'emergència social del **multiproblema** obre importants oportunitats educatives. Actualment no existeix cap situació que pugui ser atribuïda a una causa única. Aquest tipus de percepció dels joves s'ha convertit en una troballa cultural important. La droga o el fracàs escolar, la falta de treball o la delinqüència, són realitats complexes que no permeten d'interpretar-se des d'un únic registre. Es rebutja, d'aquesta manera, el discurs lineal que davant *un* problema busca *una* causa i *un* remei: no hi ha una línia directa entre la causa, el problema i el remei.

L'educador està en condicions òptimes per descobrir el valor de la paradoxa i dels laberints dels quals es creia que no hi havia sortida. Allà on es pensa que l'educació és el resultat d'un nombre incalculable d'interaccions, una nova llibertat sorgeix per a l'educador. Pensar que el laberint pugui ser un cercle creador no és un mal servei del nostre temps a l'educació. Convèncer-se que en un femer pot néixer un jardí, o que el fill d'una prostituta pot ser un sant, o que el fracàs escolar pot donar lliçons d'humanitat a la resta de la classe, és una lliçó definitiva de l'actual cultura de la complexitat. La simplicitat de les anàlisis i la manca de sentit de la paradoxa condueixen al fet que alguns educadors només entenguin que les coses dolentes resulten de les males condicions, amb la qual cosa s'esborra la possibilitat que el mal sorgeixi de coses tingudes per bones, i el bé, de coses tingudes per dolentes.

En la seva constel·lació, la complexitat no és un element a eliminar, sinó una part de la problemàtica de fons, que alhora és una part de la solució. Mentre l'educador va vincular la complexitat a la incertesa, al desordre o a la contradicció, la complexitat va ser una dificultat a eliminar. Avui, la intervenció educativa ja no consisteix a eliminar la paradoxa, sinó a treballar amb ella, amb la seva incertesa i el seu desordre.

c) En tercer lloc, s'han creat les condicions socials adequades per superar l'**etnocentrisme**. L'educador ha de saber que la constel·lació de la complexitat ha diluït l'antiga convicció que representava la realitat social teixida per un centre i una perifèria. Ja no és possible llegir la història com un doble relat d'un poble central, portador de civilització, i d'uns grups d'indígenes, nascuts a la seva perifèria. Així ho recordaven recentment representants dels pobles del Sud amb motiu de la celebració del descobriment d'Amèrica. Enfront dels qui creien que aquells humans van existir quan els vam descobrir, o que se civilitzaren quan els conquistàrem, es tracta més aviat de parlar de trobada entre cultures, d'enriquiment mutu.

Pel que fa a l'*origen*, tota societat és el resultat de barreges. No hi ha un punt zero que tingui un dret patrimonial. Tot és contaminat, des del llenguatge fins a les divinitats: el mestissatge no és un simple trencament (encara que pugui tenir un principi difícil), sinó (a la llarga) enriquiment. I quant a la *destinació*, les societats modernes són sotmeses a la mobilització interna i externa, del camp a la ciutat, d'un país a un altre país. Aquesta mobilitat comporta una nova estructuració de la identitat basada en la interpretació de les seves diverses cultures, fruit de l'intercanvi i de l'osmosi fecundats pel contacte amb homes i dones d'horitzons diversos.

L'educador adopta un compromís amb l'universable per mitjà de l'ús compartit de la raó. Però, certament, la qüestió primària rau en el fet que la societat actual conté patrimonis culturals diferents que impedeixen confondre la universalització amb l'homogeneïtzació. Hi ha alguna

cosa que pugui ser universalitzable?

S'han universalitzat les preocupacions. Les amenaces es vivencien d'una manera comuna en la mesura que exigeixen una corresponsabilitat comuna: retorn al racisme, xenofòbia, particularisme excloent, destrucció de la natura, persistència de la pobresa, contaminació atmosfèrica... Hi ha una clara corresponsabilitat col·lectiva en els problemes de la humanitat, atès que "la soledat, l'angoixa de l'existència i finalment la mort -és a dir, els grans i últims atributs de la condició humana- són comunes a tots els homes" SÁBATO, EL PAÍS, 2 de gener de 1992).

3.3. Eclipsi

En les societats complexes, la plausibilitat dels valors i de les tradicions religioses es veu amenaçada des de dins de la consciència. Un signe important d'aquest fenomen és el relativisme moral que brolla amb força entre els joves. Així, el 72% dels que tenen 18-24 anys reconeix confondre el bé i el mal.

No hi ha dubte que el relativisme moral reforça algunes virtuts socials com, per exemple, la tolerància, però certament ha tingut un efecte pervers en la indiferència. No deixa de ser curiós que, entre les qualitats a inculcar als nens, deixem pel final (segons les enquestes) les que podríem denominar *virtuts fortes*: fe, determinació, perseverança, abnegació. Fet que ha permès dir a BAUDRILLARD que "les grans pulsions o impulsos positius, electius, atractius, han desaparegut. Ja només desitgem dèbilment i els nostres gustos són cada vegada menys determinats. Tant les constel·lacions del gust, del desig, com les de la voluntat, s'han desfet gràcies a algun efecte misteriós... Només els rebuigs són violents; els projectes ja no ho són" (p. 80).

La transformació del realisme en pragmatisme comporta un dels eclipsis més grans que afecten la intervenció educativa. Una cosa és que el jove descobreixi que "hi ha el que hi ha", i una altra ben diferent és que es resigni a creure que "solament el que hi ha és real".

Les solucions de problemes complexos acostumen a contribuir a paralitzar l'acció, i és fàcil explicar el rebrot de fonamentalismes entre els joves com una reacció a l'excessiva complexitat dels problemes viscuts. ¿Podrien viure els joves sense alguna certesa ideològica i desassistits per les conviccions? Els orfes de certes protagonitzen avui alguns eclipsis particularment greus. L'horror al buit ha generat un renaixement d'actituds fonamentalistes o, fins i tot, nihilistes que intenten pal·liar aquesta sensació de vacuïtat.

4. LA CONSTEL·LACIÓ DE LA IDENTITAT OBERTA

Un element central de tota configuració socio-cultural és constituït per la manera de crear la *identitat personal*, o de recrear els mecanisme pels quals aquesta identitat se sosté i s'alimenta. De quina manera construeixen els joves la seva identitat pròpia? ¿Hi ha hagut alguna novetat perceptible? Els analistes socials han tipificat les actuals maneres d'identitat com a pròpies d'un nou cicle individualista. L'enquesta Europea de Valors presenta un fet clau: la societat que estem veient néixer és una societat d'individus on es reconeix el valor de la privacitat i de la singularitat. Avui, el perfil mitjà és subjectiu, confús, aspirant a una felicitat tenyida de benestar i certament hedonista. La individualitat -no l'individualisme-, atesa la prioritat que se

li assigna, constitueix una dada clau per interpretar la societat espanyola del nostre temps (ORIZO).

4.1. Síntomes

Davant el nou estatut del fet social, els senyals tradicionals d'identitat personal es veuen alterats, i es configura la nova constel·lació de l'individu amb tres processos característics.

a) En primer lloc, resulten decisives les **transformacions demogràfiques**, que han tingut efectes significatius sobre la família i altres unitats de convivència. La família es recolza cada vegada més en els vincles afectius i se sosté per la lliure decisió dels seus components. Així, la família adopta cada vegada més una debilitat essencial. Sense disminuir la seva grandesa, la família actual és fruit tant d'una voluntat humana com d'una situació social inevitable que impel·leix els joves a romandre més anys de la seva vida a la llar. Per això, no és estrany que un 70% dels joves espanyols de 18 a 29 anys visqui amb els seus pares.

b) En segon lloc, el **procés de diferenciació** és, alhora, un procés social, cultural, i un tret definitori de la personalitat. Quant a social, significa el final de la societat tradicional, molt més orgànica i integrada que la nostra. Tot el que en aquella societat estava unit apareix ara dissociat en territoris diferenciats: Església i Estat, comunitat política i societat civil, càrrecs i propietats, via pública i privada. La societat moderna va néixer d'un traçat de línies i fronteres que va marcar el final de la integració. La cultura dels joves adverteix la decepció de la diferenciació i, en el seu lloc, assisteix a un procés d'*integralitat*, que s'expressa en la recerca de formes pre-modernes d'integració. S'obre una època propícia per als serveis de proximitat, per a les comunitats reduïdes, per als grups de trobada.

c) I en tercer lloc, han augmentat decisivament els factors de **mobilitat espacial i temporal**. L'experiència quotidiana dels joves es recolza en la *diversitat d'identitats*, cimentada sobre els fets socials importants: la promiscuïtat de l'espai, que trenca els criteris d'estratificació, i l'ampliació del món propi, com a resultat del contacte amb altres cultures.

Contemplar la vida nocturna d'una ciutat significa endinsar-se en una experiència original de temps i espai. En aquestes hores, la ciutat es veu posseïda per una espècie de tribus urbanes que trenquen les barreres tradicionals de l'estratificació social. Un exèrcit de joves es trasllada d'un lloc a l'altre amb la mateixa disciplina dels antics exèrcits, que es desplaçaven ordenadament a la conquesta de nous territoris. Arribar a un bar, a una discoteca, a un carrer determinat a certes hores comporta entrar en un lloc simbòlic constituït per una xarxa de significacions compartides.

Igualment, l'ampliació del món s'ha produït a través de la dimensió-temps. Encara viu la generació que, en els seus estudis, concebia una antiguitat del món d'uns 6.000 anys. Avui qualsevol nen sap que hi ha hagut milions d'anys de vida al planeta. Pel que fa a les alteracions en l'àmbit espacial, n'hi ha prou amb recordar que des del 1989 han aparegut en el món, com a mínim 23 nous països, per a glòria i neguit dels cartògrafs, que no aconsegueixen dibuixar-los en el mapa. Així, l'ampliació espacial i temporal del món ha permès experimentar un món sense

confins ni fronteres, on el viatge no solament és una possibilitat, sinó un signe sacramental d'una nova era.

4.2. Oportunitats històriques

La construcció d'una identitat oberta presenta grans oportunitats per a l'acció educativa, en la mesura que ha suscitat tres imaginacions socials que dominen les cultures dels joves:

a) El valor del reconeixement. Els joves han intensificat l'exigència del reconeixement personal i el rebuig dels signes d'humiliació més o menys tolerats en altres èpoques. En tota forma d'humiliació hi ha una desvalorització de l'individu. El jove vol ser considerat una persona plena, amb dret de paraula i de resposta, i amb dret a ser respectat pels altres. Els joves han estès el desig de reconeixement social i moral a tots els racons de l'existència: les formes de treballar, de vestir, d'expressió, de discapacitat, les minories socials.

Dins del reconeixement, constitueix un capítol important el fet de "ser escoltats i valorats". Com es pot observar en les enquestes, l'ascens dels valors postmaterialistes és notable entre els joves, amb el consegüent descens de valors materialistes. El primer objectiu postmaterialista és "tenir més en compte l'opinió de la gent sobre com es fan les coses en el treball i en la seva comunitat" (35%) i "avançar cap a una societat menys impersonal i més humana" (30%). Els valors que pugen són la vida senzilla i natural, la vida familiar, el desenvolupament de l'individu i menys importància als diners. I, al contrari, perden força el respecte a l'autoritat, la tecnologia i la importància del treball. Es dona menys relleu als diners o als béns materials, mentre que la realització personal o el desenvolupament de la pròpia individualitat coronen la piràmide escalonada d'impulsos, aspiracions i necessitats de l'individu. L'àrea d'espiritualitat, el simbolisme i l'estètica es recupera.

b) La flexibilitat enfront de l'obligació. La identitat dels joves té un tret diferent en la flexibilitat. Aquesta no és solament un desafiament, sinó una oportunitat per reorientar els esforços educatius cap a les *motivacions* i la *responsabilitat*, i no tant cap a la imposició de deures. S'ha acabat l'obligació i el comandament autoritari. Es revaloritza cada vegada més la capacitat de decidir autònomament. L'eix articulador de la personalitat ja no és el deure ni l'obligació categòrica, sinó l'experimentació. Assistim a una figura de la identitat que es basa en el reciclatge, la polivalència, l'adaptació. El jove disciplinat, especialista, ha deixat de respondre a les necessitats de la societat postindustrial, i en el seu lloc emergeix la figura del jove polivalent, amb una identitat oberta. L'apellació a les circumstàncies domina el taulell moral, i els judicis de valor moral cedeixen a una ètica de tall existencial o situacionista, que constitueix el pol oposat d'un codi prescriptiu.

Actualment, les ciutats modernes a mans dels joves deixen de ser simples espais geogràfics definits per unes fronteres per convertir-se en espais simbòlics de la consciència col·lectiva, caracteritzats per la promiscuïtat, la flexibilitat, la llibertat. Si els assentaments humans van dissenyar la ciutat en grups socials estables que podien representar-se gairebé com països d'un mapa, la manera de moure's dels joves sembla més aviat l'espai meteorològic que es mou en forma de remolí.

c) El dret a la diferència. El contacte amb altres cultures ha permès valorar la diferència de maneres de viure. Per mitjà d'aquesta experiència, els joves han adquirit un coneixement més

gran de cultures diverses i han après a apreciar el que és diferent: ningú no afirma que aquestes altres cultures no tinguin valor.

S'han abandonat els esquemes simples. Avui ningú no creu que es pugui funcionar amb esquemes com el de "nosaltres veritables/ells falsos": es viu en la presència simultània de mons discrepants, a través dels quals es pot transitar. Cada dia el jove manté un contacte habitual amb els qui no creuen el mateix que ell, amb els qui adopten significacions, valors, i creences diferents de les seves, si no contradictòries. Amb això s'arriba al final de les contraposicions simples. Els joves es troben molestos amb certes tipificacions que procedeixen d'èpoques passades: dreta-esquerra, públic-privat, formal-informal... Cada vegada més la sensibilitat de la joventut renuncia als estàndards i protesta contra els intents d'eliminació del que és estrany, irreductible, diferent. El dret a la diferència s'ha imposat com un imperatiu moral en la cultura dels joves.

L'època del deure impersonal i distant s'ha acabat. En lloc seu, ha arribat el temps de la passió per la innovació, de l'emoció del dinamisme i de l'entusiasme de la comunicació. Aquest és el motiu de les dues grans expectatives que tenen els joves en els serveis de proximitat i de solidaritat.

Els *serveis de proximitat*, que sempre van ser un baluard de la protecció, viuen actualment un debilitament seriós. La mateixa lògica de l'Estat del Benestar, amb la institucionalització de la solidaritat, ha trencat les formes tradicionals de respondre davant la necessitat.

Els joves han descobert *la solidaritat com un valor central* però, certament, ho han fet des de l'òptica de la identitat oberta. La novetat cultural del descobriment de la solidaritat en el món dels joves ha consistit a vincular aquesta solidaritat a l'interès personal. L'individu responsable descobreix com a interès propi la solidaritat, ja que ella és part de la responsabilitat individual. Mai com ara no havíem assistit a una eclosió de solidaritat en el món dels joves, i mai com ara a una oposició tan decidida a les formes d'exclusió o d'humiliació. Les accions que el 1990 es justifiquen menys que el 1981 -segons l'Enquesta Europea de Valors- estan relacionades amb la moral sexual familiar, amb la disposició o manipulació de la mateixa persona, i sobretot amb la insolidaritat cívica o ciutadana (per exemple, enganyar en el pagament dels impostos, no informar dels desperfectes provocats accidentalment, comprar alguna cosa robada, o conduir un vehicle que pertany a un desconegut). Tan significatiu és aquest canvi que certs ideòlegs comencen a lamentar l'absència d'ambició en la joventut: "S'han reduït a un nombre tan escàs els valors apreciats públicament, com el poder i els diners, que existeix el perill que aquests nois menyspreïn l'ambició de triomfar en les ciències, l'art, la creació o l'esport, on poden trobar grans satisfaccions personals o, fins i tot, celebritat" (ORTEGA SPORTTORNO).

4.3. Eclipsi

La identitat dels joves i els mecanismes que la sostenen han fet augmentar els factors de vulnerabilitat a causa d'alguns elements bàsics, que conformen el perfil de la vulnerabilitat. Per exemple, *s'ha transformat l'indole dels riscos*. D'una "*societat de perills*" hem passat a una "*societat de riscos*". Mentre que els perills (com per exemple, les suspensions de pagaments, les catàstrofes o les guerres) eren concrets, previsibles i fàcilment identificables, els riscos (deteriorament del medi ambient, inseguretat, desocupació) són difícilment detectables, tot i que puguin ser atribuïts a una causa coneguda. Davant de decisions econòmiques, químiques,

genètiques, nuclears, informàtiques, resulta impossible observar amb precisió en quin sentit podem equivocar-nos (BECK, 1993; RODRÍGUEZ IBÁÑEZ, 1993; GIDDENS, 1992).

La batalla del jove-individu contra la societat és desigual, i pot resoldre's de dues maneres típiques: o bé triomfa la societat, fent del jove un producte útil i adaptat a les exigències del model social dominant, o bé és expulsat l'individu a aquesta zona de vulnerabilitat i de precarietat on habiten tants joves avui. Cada vegada és més gran el segment de joventut que està instal·lat en la precarietat tant social com laboral i professional. S'han fragilitzat d'aquesta manera les xarxes tradicionals que sostenien les existències vulnerables. Els intents de tants joves de perdurar en la família responen a aquesta necessitat de trobar amortidors davant l'impacte de l'abandó i la precarietat.

5. LA CONSTEL·LACIÓ POLITEISTA

L'univers religiós dels joves està essent reconstruït amb múltiples materials que procedeixen del món dels seus sentiments, de les seves necessitats primàries, del seu posicionament davant les institucions, com també de trets i estils de vida que els són propis. Tots aquests itineraris de reconstrucció del fet religiós que coexisteixen actualment, constitueixen una nova constel·lació que denominem *politeista*, per mostrar que no ens trobem davant la crisi del fet religiós entre els joves, sinó més aviat davant d'una hemorràgia de religiositat difusa. Quines característiques té l'actual reconstrucció del fet religiós en el món dels joves i com es condensa en forma de constel·lació sòcio-cultural?

5.1. Síntomes

a) Se sap que la població espanyola es declara majoritàriament catòlica, malgrat que en els últims anys hagi augmentat el grup dels que afirmen no pertànyer a cap religió. El percentatge de "no creients" era del 2% el 1970, i el 1990 ja arribava al 26%, que correspon en bona mesura al sector dels joves. Tres de quatre joves es diuen catòlics, i un de cada cinc es reconeix catòlic practicant. Un 70% de joves, tot i que amb intensitats diverses, afirma creure en Déu (CIRES, Fundación SANTA MARÍA).

Això no obstant, la pràctica religiosa dominical ha disminuït tant entre els joves com entre els adults: un 20% dels joves compleix amb el precepte dominical i va a missa, com a mínim, un cop la setmana; al voltant de la meitat només hi van en ocasions especials, i una cinquena part no acostuma a anar-hi mai. L'assistència a l'església sembla que és una mica més freqüent entre les dones, i està directament relacionada amb la classe social. (CIRES, 1994, pp.778-779). Així mateix, els joves de 18 a 24 anys d'edat presenten percentatges inferiors als de la població general pel que fa a pràctiques religioses. Fins i tot es pot afirmar que per als joves la pràctica religiosa no és precisament un valor molt apreciat: es consideren religiosos el 46% de joves, mentre que aquesta convicció arriba al 63% de la població general. (CIRES, 1994, 778-779.)

Hi ha un augment ininterromput del grup d'agnòstics i *indiferents*, que són els grans triomfadors de la crisi de l'univers catòlic espanyol els últims anys. Això no obstant, no sembla que la indiferència sigui la destinació final de l'univers religiós dels joves, sinó que més aviat ens trobem al principi d'un altre viatge que es dirigeix cap a altres formes de creences i cap a altres pràctiques de matriu religiosa, cosa que indica que la demanda religiosa no ha desaparegut, sinó que es reorienta. Què caracteritza la nova matriu religiosa dels joves?

b) Un de cada dos joves (el 48%) ha tingut l'experiència de fascinació davant la grandesa i la bellesa de la natura. Un primer itinerari de reconstrucció de l'univers religiós dels joves es fa amb *elements còsmics* vinculats a l'ecologia. Així, ha disminuït la fe en un Déu personal en benefici de la creença en alguna classe d'esperit o força vital. Augmenta, igualment, la creença en el destí (39% dels joves barons i 53% de les dones joves) i en l'horòscop (22% i 36%, respectivament).

Segons l'Enquesta Europea de Valors, el 21% dels joves creu en la reencarnació. Augmenta el nombre de joves que creu que la mort és un pas cap a una altra existència (37%), encara que un 51% no sap si després hi ha alguna altra cosa. Segons conclou ELZO, la creença en els dogmes centrals del cristianisme, com pot ser la resurrecció, no arriba més enllà de la cinquena part de la joventut. I per a aquesta cinquena part, la creença no es limita al simple acte cognoscitiu, sinó que té una profunda *dimensió vivencial* (1994, p. 145).

Pel que fa referència a les pràctiques religioses, disminueixen aquelles que estan associades a institucions (sagraments de l'eucaristia, de la reconciliació...) per recuperar, tanmateix, una sèrie de rituals i pràctiques pre-cristianes, com són les festes populars i les celebracions naturals del naixement, la mort o el matrimoni, que tenen a veure amb els *ajustos existencials*.

c) La situació espiritual dels joves no es caracteritza per la indiferència davant la religió, sinó més aviat per un nou itinerari espiritual. Itinerari que no és aliè al retorn general de les coses sagrades per la via de la natura, a la vigència de les dimensions existencials per la via de la mística i al reclam d'unitats de pertinença per mitjà de comunitats petites.

La forma de religiositat dels joves es presenta compatible amb un alt grau de confiança en els mètodes del curanderisme, l'horòscop, l'astrologia o les mèdiums. No deixa de ser curiós que (segons dades de la Fundació SANTA MARÍA) el 42% dels joves cregui que hi ha alguna cosa de veritat en les pràctiques parareligioses. I pel que fa a les sectes, el 6% dels joves les considera com una manera vàlida de religiositat. La seva proliferació, encara que quantitativament sigui un fet reduït, revela les inflexions que s'estan produint en el món dels joves.

El sentiment religiós que ara sorgeix no és pròpiament un retorn a la forma pre-moderna de les coses sagrades, ni tan sols a la restauració de les seves formes institucionals que s'expressen a les esglésies, sinó que més aviat és una manifestació no estructurada del sentit de transcendència que potencia, sobretot, els aspectes existencials. Així, l'onada de recerca del misticisme es manifesta en el millor coneixement dels grans corrents d'espiritualitat i en una certa fascinació per les tradicions orientals. Però aquesta onada s'expressa també per mitjà de la creença en forces poc definides que regeixen el destí dels éssers humans, creença que comporta freqüentment expressions esotèriques i ocultistes: tarot, cartomància, espiritisme, numerologia, creença en extraterrestres.

5.2. Oportunitats històriques

La reconstrucció de la religiositat que protagonitzen els joves obre oportunitats importants a l'acció educativa, com a mínim en tres direccions significatives. En qualsevol d'elles, ja no és legítim parlar d'irreligiositat com a tret característic dels joves. Més aviat han canviat les

condicions de producció de l'univers religiós i, per tant, poden representar una contribució important a l'aprofundiment de la religió.

a) L'univers religiós dels joves no se sosté sobre el pes institucional de l'Església o sobre determinades normes socials o codis de conducta, sinó que es vincula cada vegada més a **demandes de sentit** i a preguntes fonamentals sobre la vida humana. Els joves ja no viuen en un món estructuralment impregnat de les coses sagrades, ni el fet religiós constitueix una font s'intel·ligibilitat, ni les esglésies formen el ciment intern de l'ordre social. Malgrat tot, no s'han fet callar les qüestions sobre el sentit. Ningú no dubta que existia actualment entre els joves una demanda urgent de sentit, de resposta a qüestions fonamentalment de l'ésser humà. Tot això fa pensar que es produeix el cansament d'una determinada civilització i que hi ha una necessitat de trobar camins d'integració i d'harmonia interna davant la fragmentació contemporània.

La demanda de sentit respon a un cert esgotament d'una civilització hegemònica que ha obstruït les qüestions del sentit en funció d'una racionalitat tècnica i instrumental. Els joves viuen una saturació d'aquest univers simbòlic que ha servit per mantenir una civilització d'instruments i de consums, però ha deixat òrfenes les qüestions bàsiques de l'existència humana. Els cal trobar camins d'integració personal a través de formes de comunicació, meditació i oració.

b) Al costat de les qüestions sobre el sentit, s'obre l'oportunitat d'aproximar l'experiència religiosa als **valors ecològics**. Els joves han obert l'experiència religiosa a la dimensió còsmica, fins i tot aquells que es consideren agnòstics. A la cultura actual dels joves pertany la creença majoritària en forces i energies superiors que regeixen la natura, com també la representació de la natura com a lloc sagrat.

c) El **factor existencial** resulta definitori en la producció social de la religiositat. L'experiència religiosa ha desplaçat els components institucionals, i en lloc seu s'ha constatat una forta presència d'elements estrictament personals: el sentiment de culpa, la vivència d'una presència transcendent, la preeminència d'un ésser superior, el misteri de la mort com a frontera de la vida, l'experiència de la comunicació mística.

Aquests elements no poden ser infravalorats per l'educador per raó d'afirmacions dogmàtiques o ortodoxes (si se salva o no l'objectivitat de la veritat o la transcendència de la sacralitat). Aquests elements han de ser més aviat una oportunitat de treure algun profit humà del fenomen de la individualització del fet religiós. Així, aquesta nova perspectiva, que podríem anomenar "*experiencial*" ofereix actualment una alternativa al tipus d'aproximació que normalment ha caracteritzat els educadors i que podríem denominar "*exclusivament culturalista*".

5.3. Eclipsi

La primacia de l'individu, subjecte d'opcions i decisions personals, ha de considerar-se el lloc natural de la creença religiosa: l'individu (en societat, com direm tot seguit) constitueix l'autèntica realitat humana, de la qual sorgeixen gradualment les institucions socials, polítiques o eclesials. Quantes oportunitats s'obririen si un individu fos el centre de l'escola, de la parròquia, de l'Església o del barri? L'afirmació de l'individu és primàriament una manera de

comprendre l'acte de fe i de col·laborar en un projecte humanitzador d'Església. Ja no és possible pertànyer al grup sense participar-hi, de manera que la pertinença a l'Església ha de recrear-se per a un col·lectiu que ha fet seva l'entrega condicional i voluntària, la distància crítica i l'elecció.

S'entén fàcilment com aquesta oportunitat es pot convertir en una actitud antisocial, antipolítica i antieclesial quan s'afirma en contraposició al grup i a la comunitat. Fins i tot acceptant aquesta possibilitat d'eclipsi, no sembla que això preocupi els joves, atès que valoren la presència i la interrelació d'acollida i d'ajuda mútua de les persones, i busquen el clima personalitzador i socialitzador enfront de l'anonimat i de l'individualisme.

L'univers religiós dels joves es caracteritza pel seu tarannà crític davant les manifestacions institucionals de la religió, i per la seva acceptació d'una religiositat difusa, que certament obre oportunitats per a l'experiència mística, però que produeix dos eclipsis que l'educador haurà d'atenuar: el *retorn de la irracionalitat* i el *debilitament del compromís*.

La reivindicació del fet màgic, la vigència de les sectes i un cert misticisme constitueixen les tres ferides de l'univers religiós dels joves, que en molts casos arriba a identificar-se amb l'experiència religiosa mateixa. Els tres eclipsis neixen allà on s'havia violentat alguna experiència fonamental: la reivindicació del fet màgic com a protesta de la racionalitat instrumental, la vigència de les sectes com a reivindicació davant de la burocràcia de les esglésies, i el misticisme com a negació d'un excés d'expressió. Igualment, la reacció neomística entre els joves es produeix a costa del compromís socio-polític. Si, en dècades anteriors, la fe religiosa va estar bàsicament vinculada a l'ètica i a la *transformació*, actualment ho està a l'estètica i a l'*esperit de convivència*.

IV. EPÍLEG PER A EDUCADORS

Cada època porta al seu si passions i tendències oposades que coexisteixen i es confronten en forma de contradiccions sòcio-culturals. La perspectiva educativa no valora de la mateixa manera les oportunitats i els eclipsis, sinó que es caracteritza per *situar-se del cantó de les oportunitats*.

El concepte d'"oportunitat social" ha estat el fil conductor d'aquest escrit: la seva única idea i el seu únic compromís. Ara bé, perquè les *oportunitats socials* es converteixin en *oportunitats educatives* es requereix la voluntat de l'educador per valorar-les i reconèixer-les com a tals. No n'hi ha prou que les possibilitats hi siguin; el recurs educatiu neix d'una combinació amb la voluntat. Per això, el recurs educatiu serà constituït i articulat en la mesura que es projecti a través de la creativitat, de l'organització i de l'acció.

En confiar en les potencialitats, l'educador amplia el concepte tradicional de la intervenció educativa, que es resol sempre a favor de les possibilitats que conté una situació. Possibilitats tangibles i intangibles, físiques i espirituals, formals i informals. Per a l'educador té un valor especial la fisiologia del nostre temps, atès que, en situar-se de part de les oportunitats, mira el seu present com un temps germinal. I d'aquesta manera, *fins i tot el fet improbable es converteix en un camí a seguir*; quan la corresponsabilitat o la solidaritat no siguin probables, la veritat educativa brollarà del fet improbable.

L'educador no s'enfronta amb les il·luminacions i els eclipsis com si es tractés de dues vies davant les quals ha d'elegir, com qui es troba davant d'un encreuament de dos camins. Transformar un eclipsi en una oportunitat, una esquadra social en una ocasió de creixement, una caiguda en un vol, l'obscuritat en independència moral i intel·lectual, és l'aportació fonamental de l'educació. Per a aquesta mutació, l'educador necessita uns equipatges permanents. Amb quins instruments es pot pensar la incertesa? Quines brúixoles cal utilitzar? Quines accions cal promoure? L'equipatge de la crítica resultarà essencial en aquesta tasca, com a brúixola moral per desactivar eclipsis culturals, per desemmascarar falses oportunitats socials i per denunciar-ne els abusos.

L'educador ha de situar-se més enllà de la perplexitat que paralitza la convicció, i més ençà de la certesa que impedeix la recerca. Totes dues amputacions impedeixen la intervenció educativa: la primera comporta un ritme tan vertiginós que no permet assumir la perplexitat; la segona, aporta certeses que mai no arriben a ser del tot nostres. Enfront de la perplexitat, la convicció humil; enfront de la certesa, la pregunta permanent.

Caldrà evitar les lamentacions fondes contra el nostre temps i els memorials de greuges contra els joves, atès que ambdues coses impedeixen escoltar els batecs més profunds i recollir la remor de fons oblidada, on fan niu les oportunitats. No conec res d'important en l'àmbit educatiu que hagi nascut de l'apocalíptica, ni res de positiu que sigui generat per la desesperança. L'apocalíptica, com a tarannà educatiu, engrandeix la sobrecàrrega de l'educador, activa les mines intel·lectuals i morals del alumnes i, sobretot, impedeix caminar

amb els dèbils. Fer camí amb un educador desesperançat és la desgràcia pitjor que li pot passar a un subjecte fràgil! Encara que les oportunitats d'un moment concret calgui descobrir-les a través del forat del pany, l'educador haurà de recordar que "per causa dels desesperançats se'ns ha donat l'esperança" (BENJAMÍN).

És cert que en l'acció educativa, com en tota acció creadora, s'esdevé una progressiva pèrdua de substància que requereix sobrealimentar-se. Miguel DELIBES ho advertia recentment en el discurs pronunciat amb motiu del Premi Cervantes. En l'encoratgement cap a altres existències hi ha sempre un despreniment interessat, que es desplega, d'una banda, en desgast gratuït i, de l'altra, en retrobament interessat. Donar la vida per guanyar-la és l'expressió evangèlica d'aquesta paradoxa divina.

Quan algú emprèn la creació narrativa d'altres vides, s'aliena a si mateix per viure les dels seus personatges: l'existència del narrador transcorre inventant-se altres "jo", desdoblant-se en altres éssers, actuant per ells fins al punt que la seva veritable existència es dilueix i, en certa mesura, deixa de tenir sentit per a ell. L'educador, com el creador, sent d'aquesta manera una doble dinàmica: d'una banda, l'ampliació de la seva existència, com un enriquiment per l'obertura de nous horitzons, i de l'altra, el desgast existencial que es produeix en cada desdoblament, ja que "ells anaven arrodonint les seves vides a costa de la meua, en bona part ells m'havien viscut la vida, me l'havien xuclat a poc a poc". L'educador s'ha deixat xuclar la vida i, com Delibes, quan es vol adonar d'aquest despullament, la seva esquena ja s'ha corbat per sempre.

BIBLIOGRAFIA

CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS: «Actitudes y opiniones de los españoles ante la infancia», Madrid, 1991.

CIRES: «La realidad social en España, 1992-1993». Ediciones B, Madrid, 1994.

COMISIÓN DE LAS COMUNIDADES EUROPEAS: *Eurobarómetro*, abril 1993.

ELZO, J.: "Actitudes de los jóvenes españoles frente al tema religioso", en *Jóvenes españoles*, 1989, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1989.

ELZO, J.: "La religiosidad de los jóvenes españoles", a *Jóvenes españoles*, 1994, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1994.

ELZO, J.: "Ensayo tipológico de la juventud española", a *Jóvenes españoles*, 1994, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1994.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA: *Informe sobre Juventud en España*, 1992.

GERVILLA, E.: *Posmodernidad y educación: valores y cultura de los jóvenes*, Dykinson, Madrid, 1993.

GONZÁLEZ BLASCO, P.: "Sensibilidades sociales", a *Jóvenes españoles*, 1989, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1989.

GONZÁLEZ BLASCO, P.: "Los jóvenes y sus identidades", a *Jóvenes españoles*, 1994, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1994.

GONZÁLEZ BLASCO Y GONZÁLEZ ANLEO: *Religión y sociedad en la España de los 90*, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1992.

LAMBERT Y MICHELAT: *Crépuscule des religions chez les jeunes*, Ed. L.Harmattan, Paris, 1992.

LEVI, P.: *Los hundidos y los salvados*, Muchnik Ed., Barcelona, 1989. LIPOVETSKY, G.: *El crepúsculo del deber*, Anagrama, Barcelona, 1994.

LOZANO, J.M.: *¿De què parlem quan parlem dels joves?*, Quaderns "Cristianisme i Justícia", n. 41, Barcelona, 1991.

MARTÍNEZ CORTÉS, K. «Una tipología juvenil y algunas aplicaciones pastorales», en *Revista de pastoral juvenil*, n. 287 (1990).

MARTÍNEZ CORTÉS, J.: *¿Qué hacemos con los jóvenes?*, Quaderns "Fe y Secularidad", Madrid, 1989.

MARTÍN SERRANO, M.: *Los valores actuales de la juventud en España*, Injuve, Ministerio de Asuntos Sociales, Madrid, 1991.

MORIN, E.: *Introducción al pensamiento complejo*, Gedisa, 1994.

NAVARRO LÓPEZ Y MATEO, M.J.: *Informe Juventud en España*, Instituto de la juventud, Madrid, 1993.

ORIZO, F.A.: "Fuerza de personalidad y liderazgo", a *Jóvenes españoles*, 1989, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1989.

ORIZO, F.A.: *Los nuevos valores de los españoles*, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1991.

ORIZO, F.A.: "Integración en la sociedad", a *Jóvenes españoles*, 1994, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1994.

ORTEGA SPOTTORNO, J.: «La gente joven», a EL PAÍS, 3 abril 1992.

PÉREZ ALONSO, MARÍN IBÁÑEZ, VÁZQUEZ GÓMEZ: *Los valores de los niños españoles*, 1992, S.M. Fundación Santa María Madrid, 1993.

TOHARIA CORTÉS, J.J.: "Los jóvenes españoles ante la familia y el matrimonio", a *Jóvenes españoles*, 1989, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1989.

TOHARIA CORTÉS, J.J.: "Los jóvenes y la política", a *Jóvenes españoles*, 1989, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1989.

VALLALAIN, BASTERRA Y VALLE, «La sociedad española de los 90 y sus nuevos valores», S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1992.

VALLE, A.I.: "Vida cotidiana y relaciones personales", a *Jóvenes españoles* 1994, S.M. Fundación Santa María, Madrid, 1994.

QÜESTIONARI PER AL DIÀLEG

0. Potser la lectura d'aquest Quadern ha suscitat en nosaltres respostes diferents: de disconformitat, d'aprovació, fins i tot de perplexitat...

- *Comentem les reaccions principals que la lectura ens ha suscitat.*

1. En la "*constel.lació del present*" l'autor parla del futur com a amenaça, de la vigència del pragmatisme, del refredament de la utopia. Al mateix temps, mostra les oportunitats noves que aquesta constel.lació obre davant nostre.

- *A partir de la nostra experiència, quines són aquestes oportunitats?*

2. En la "*constel.lació del cos*", l'autor ens exposa noves formes de vivenciar la nostra realitat corporal: la cultura de la salut, l'afirmació dels drets humans, la recreació de l'esperit i de l'amor...

- *Com influeix tot això en la nostra vida? Quines oportunitats presenta?*

3. La "*constel.lació de la complexitat*" obre noves oportunitats (la d'una societat intercultural, la d'una societat intercausal...), però al mateix temps pot ser també un perill d'incertesa i d'intranquil.litat.

- *Com podem acompanyar aquests moments educatius?*

4. En la "*constel.lació de la identitat oberta*", l'autor ens parla del valor del reconeixement de la responsabilitat més gran, de la diferència.

- *Quines amenaces i quines oportunitats presenta aquesta constel.lació?*

5. L'*univers religiós dels joves* no se sosté sobre el pes institucional de l'Església o sobre determinades normes socials o codis de conducta, sinó més aviat es veu vinculat a demandes de sentit.

- *Quines són les conseqüències d'aquest fenomen per a la transmissió de la fe?*

6. Després de la lectura del Quadern, es pot esbossar personalment o en grup una espècie d'"*Epíleg*", situant-se principalment en el terreny de les "*oportunitats educatives*".

© *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94
espinal@redestb.es; <http://www.fespinal.com>

